

PRAVO NA GRAD I ODRŽIVI RAZVOJ

Arijana Šuvak, dipl.ing. arh
REGIONALNI CENTAR ZA OBRAZOVANJE I INFORMISANJE IZ
ODRŽIVOG RAZVOJA ZA JUGOISTOČNU EVROPU – REIC
Topal Osman paše 32b
Sarajevo
e-mail: a.suvak@reic.org.ba

Sažetak:

Rad istražuje ključne koncepte "prava na grad" i "pravde za prostor" u kontekstu urbanog razvoja, kroz kratak prikaz razmišljanja i teorija Henrija Lebevrea, Edwarda Soje i Davida Harveya. Proučava se kako građani mogu aktivno sudjelovati u oblikovanju svojih gradova i kako se pristup resursima i pravdi u urbanim sredinama može ravnotežno razvijati. Rad također analizira utjecaj kapitalizma na urbanizaciju i ističe potrebu za postizanjem ravnoteže između ekonomske održivosti i socijalne pravde u gradskom planiranju, a prikazuje i izazove u pandemijskog perioda, kao i inicijative nastale kao odgovor na potrebe za kvalitetnim urbanim prostorom u ovom periodu. U cjelini, rad doprinosi boljem razumijevanju kompleksnih izazova i potencijala urbanog razvoja u 21. stoljeću.

Ključne riječi: pravo na grad, prostorna pravednost, održivi urbani razvoj

UVOD

Urbane sredine diljem svijeta suočavaju se s izazovima rasta i razvoja koji postavljaju pitanja o pristupu resursima, pravdi i održivosti. Ovaj rad istražuje ključne koncepte koji se tiču pitanja prava na grad, pravde za prostor i društvenih nejednakosti i njihove povezanosti s ciljevima održivog razvoja.

U današnjem urbanom kontekstu, brzi procesi urbanizacije i transformacije gradova stvaraju potrebu za kritičkim razmatranjem načina oblikovanja i upravljanja urbanim prostorima. Pravo na grad, kao koncept koji naglašava pravo građana na sudjelovanje u oblikovanju svojih gradova, postaje ključno u osiguravanju inkluzivnog i održivog urbanog razvoja. Pravda za prostor, s druge strane, bavi se raspodjelom resursa i pristupom urbanom prostoru kako bi se osigurala pravedna i jednaka prilika za sve građane.

Ovaj rad će analizirati kako ovi koncepti utječu na održivi razvoj gradova, kako su povezani s Ciljevima održivog razvoja (Sustainable Development Goals SDG) UN-a i kako doprinose stvaranju inkluzivnih, pravednih i održivih urbanih sredina. Kroz analizu ovih tema, ovaj rad će istražiti kako se može postići bolji urban razvoj koji promiče dobrobit svih građana, bez izuzetka.

1. PRAVO NA GRAD

1.1. Prostorna pravednost i pravo na grad

Pravda za prostor predstavlja ključni koncept u savremenim urbanističkim studijama, a često je povezana s konceptom prava na grad. Oba koncepta zajedno igraju ključnu ulogu u promicanju održivog razvoja gradova i društvene pravde.

Pravda za prostor odnosi se na pravičnu raspodjelu resursa, usluga i pristupa urbanom prostoru kako bi svi stanovnici imali jednake mogućnosti za sudjelovanje u životu grada. To uključuje pristup stambenom prostoru, obrazovanju, javnim uslugama, zelenim površinama, kulturi i svim drugim aspektima urbanih života.

Pravda za prostor usko je povezana s konceptom prava na grad. Pravo na grad podrazumijeva pristup urbanim resursima i priliku za sudjelovanje građana u oblikovanju svojih gradova. Kroz pravo na grad, stanovnici se bore za pravdu za prostor kako bi osigurali da urbanizacija i kapitalistički procesi ne rezultiraju nejednakošću, isključenjem i degradacijom urbanog okoliša.

Pravda za prostor ključan je aspekt održivog razvoja gradova. Održivost u kontekstu urbanizacije ne odnosi se samo na ekološku održivost, već također na socijalnu i ekonomsku održivost. Pravda za prostor podrazumijeva socijalnu pravdu, odnosno osiguravanje pristojnog stanovanja i pristupa socijalnim uslugama za sve stanovnike, bez obzira na njihov ekonomski status, ali i ekonomsku i ekološku pravdu.

Pravda za prostor se identifikuje s politikom prava na grad i s mogućnosti stvaranja političkog okvira, koji uključuje građane u odlučivanje o budućem razvoju grada.

Ipak, prostorna pravednost nije usko ograničena na područje grada. Prostorna pravednost analizira društveno-ekonomske odnose u prostoru s distributivnog i proceduralnog aspekta. Distributivni aspekt analizira geografsku distribuciju prostora i usluga, dok proceduralni aspekt podrazumijeva proceduru donošenja odluka, odnosno raspodjelu moći. Prema tome, prostorna pravednost nije usmjerena isključivo na distribuciju i dostupnost sadržaja u urbanom području. Ona razmatra i urbano i ruralno područje, diferencira manji i veći grad, kao i centralno i periferno naselje, pri tom posmatrajući svakog čovjeka kroz prizmu pravednosti, a ne jednakosti. Začeci prostorne pravednosti su u radovima Henrija Lefebvrea, Davida Harveya i Edwarda Soje, koji su od 1960-ih godina dali veliki doprinos ovom pitanju.

1.2. "Le Droit à la Ville" – Pravo na grad

Henri Lefebvre (1901-1991), francuski filozof i sociolog, ostavio je značajan utjecaj na razvoj urbanističkih teorija i razumijevanje odnosa između društva, prostora i urbanog okoliša. Njegova teorija "prava na grad" (Right to the City) postala je ključna komponenta razmišljanja o urbanim pitanjima i socijalnoj pravdi. Ovaj koncept, prvi put izložen u njegovom djelu "Le Droit à la ville" (Pravo na grad) iz 1968. godine, ostaje inspiracija urbanistima, aktivistima i istraživačima diljem svijeta.

Lefebvre je pravo na grad definirao kao fundamentalno pravo svakog građanina da sudjeluje u oblikovanju i preoblikovanju urbanog okoliša, odnosno grada u kojem žive. Koncept se temelji na ideji da grad ne bi trebao biti samo mjesto gdje se zadovoljavaju osnovne potrebe, već bi trebao biti dinamično i inkluzivno mjesto gdje se ostvaruje puni potencijal ljudskog života: gradeći grad, gradimo sebe. Lefebvre je isticao da pravo na grad ne bi trebalo biti pasivno pravo, već društvena praksa. To znači da građani imaju pravo, ali i odgovornost i obavezu aktivno sudjelovati u oblikovanju svog

urbanog okoliša. Ovaj aktivni angažman podrazumijeva sudjelovanje u odlučivanju o urbanom planiranju, korištenju resursa i organizaciji zajednice. Pravo na grad predstavlja poziv na akciju kako bi se grad ponovo preuzeo kao prostor koji se stvara kao mjesto za život odvojeno od rastućih efekata koje komercijalizacija i kapitalizam imaju na društvenu interakciju i porast prostornih nejednakosti u svjetskim gradovima. Ključni element Lefebvreovog koncepta prava na grad je povezanost s društvenom pravdom. Pristup gradskim resursima, kao što su stambeni prostor, obrazovanje, zdravlje i kultura, ne bi smio biti rezerviran samo za privilegirane slojeve društva. Pravo na grad, prema Lefebvreu, trebalo bi osigurati jednak pristup ovim resursima za sve građane jednako.

Urbanizacija, proces rasta i transformacije urbanih područja, igra ključnu ulogu u ostvarivanju prava na grad prema Lefebvreovoj teoriji. Razumijevanje kako urbanizacija utječe na pravo na grad pomaže nam analizirati kompleksne izazove i mogućnosti koje se pojavljuju u savremenim gradovima.

Lefebvre je naglašavao da pravo na grad ne bi smjelo biti rezervirano samo za postojeće stanovnike grada, već bi se trebalo proširiti i na one koji dolaze u grad. Obzirom na rast svjetske populacije i konstantan priliv ljudi u gradove, urbanizacija postaje ključna za stvaranje održivih urbanih okoliša. Međutim, izazovi poput brze urbanizacije, stambene krize i prometnih gužvi često se suprotstavljaju ostvarivanju prava na grad.

1.3. Koncept "trenutka prava na grad" prema teoriji Edwarda Soje

Edward Soja (1940-2015), istaknuti urbanist i geograf, doprinio je teoriji prava na grad kroz svoj koncept "trenutka prava na grad". Ovaj koncept naglašava važnost trenutaka kada se zajednice i građani suočavaju kako bi zajedno artikulirali svoje potrebe i zahtjeve za pravdom u urbanom prostoru.

Trenutak prava na grad predstavlja ključan trenutak kada građani prepoznaju nepravdu u urbanom prostoru i aktivno se suprotstave. To uključuje organiziranje, prosvjede, sudjelovanje u planiranju i zahtjeve za promjenama koje će osigurati pravedniji grad. Koncept "trenutka prava na grad" naglašava važnost aktivnog građanskog sudjelovanja i angažmana u oblikovanju urbanog prostora. To je vrijeme kada zajednice postaju svjesne svojih prava i potencijalno mogu utjecati na promjene.

1.4. Aktivizam i primjena koncepta prava na grad

Koncept prava na grad inspirirao je mnoge aktiviste i urbaniste širom svijeta. Aktivističke inicijative, poput borbe za pristojan smještaj, pristup obrazovanju i kulturnim resursima, često se pozivaju na Lefebvreovu ideju. Pokreti za javne prostore, zajednice s niskim prihodima i održivi urbanizam koriste ovaj koncept kao teorijsku osnovu za svoje zahtjeve i akcije.

Henri Lefebvreov koncept prava na grad ostaje relevantan i inspirirajući za razumijevanje urbanističkih izazova savremenog društva. Njegova ideja da grad treba biti prostor za sve građane i da se mora suprotstaviti komercijalizaciji i nejednakosti, podsjeća nas na važnost borbe za društvenu pravdu u urbanom okolišu. Lefebvreov koncept prava na grad potiče nas da razmišljamo o gradu kao mjestu gdje svako ima priliku ostvariti svoj puni potencijal i doprinijeti boljoj budućnosti za sve.

Projekt "Save Cressingham Gardens" prikazuje način na koji građani moraju i trebaju tražiti svoje pravo na grad. Projekat predstavlja inicijativu mladih i zajednice koja je uspješno utjecala na očuvanje stambenog naselja Cressingham Gardens u Londonu. Naselje se nalazi u općini Lambeth i bilo je pod prijetnjom rušenja i privatizacije u okviru obnove stambenog sektora. Glavni naglasak ove inicijative bio je na očuvanju prava na grad za postojeće stanovnike naselja, koji su se suočavali s opasnošću od izbacivanja iz svojih domova zbog planske obnove. Inicijativa se sastoji od stanara, uključujući mnoge mlade obitelji, aktivista i lokalnih organizacija.

Slika 1: Inicijativa "Save Cressingham Gardens"

U okviru inicijative "Save Cressingham Gardens" članovi zajednice organizirali su mirne prosvjede, prikupljali potpise na peticijama i koristili društvene medije kako bi skrenuli pažnju na prijetnju rušenja naselja. Mladi aktivisti radili su na prikupljanju činjenica i dokaza o povijesti naselja, njegovoj arhitekturi i kulturnom značaju kako bi argumentirali

zaštitu naselja. Od ključnog značaja je činjenica da je inicijativa saradivala s lokalnim vijećem, izabranim zastupnicima i drugim relevantnim sudionicima kako bi promovisala svoje ciljeve i uvjerila ih u važnost očuvanja naselja.

Rezultat ovih napora bio je da je projekt obnove preispitan, a naselje Cressingham Gardens ostalo je netaknuto. Inicijativa je uspjela osigurati pravo na grad za svoje stanovnike, čime je demonstrirala snagu zajedničke akcije i aktivnog sudjelovanja mladih i zajednice u urbanističkim odlukama.

Ovaj primjer ističe kako mladi aktivisti mogu imati značajan utjecaj na urbanističke projekte i doprinijeti ostvarivanju prava na grad za svoje zajednice.

1.5. Primjeri primjene teorije prava na grad u savremenom urbanom planiranju

Primjena Lefebvreove teorije prava na grad u savremenom urbanom planiranju ima mnogo oblika i može se primijetiti u različitim gradovima širom svijeta.

Lefebvreovi koncepti se u praksi mogu primijeniti kroz participativno planiranje i konzultacije s građanima. U mnogim gradovima provode se inicijative za uključivanje građana u procese urbanog planiranja. Ovo odražava Lefebvreovu ideju da građani trebaju imati aktivnu ulogu u oblikovanju svog urbanog okoliša. Na primjer, gradovi poput Barcelone u Španiji Portlanda u Sjedinjenim Američkim Državama usvojili su modele participativnog planiranja koji omogućavaju građanima da sudjeluju u donošenju odluka o razvoju grada, izgradnji parkova i javnih prostora te prometnim rješenjima.

Još jedan od načina uvođenja Lefebvreove teorije jeste pravedno stanovanje. Obzirom na brzi urbanizacijski rast i rast cijena stanovanja u mnogim gradovima, postoji naglasak na stvaranju održivih i pravednih stambenih rješenja. To uključuje gradnju stambenih jedinica pristupačnih za različite društvene slojeve, zaštitu stambenih prava i borbu protiv gentrifikacije. Beč u Austriji poznat je po svojoj politici pružanja kvalitetnog stambenog prostora po pristupačnim cijenama za sve građane.

Beč, glavni grad Austrije, često se ističe kao izvanredan primjer primjene prava na grad. Grad je razvio napredan model pristupačnog stanovanja koji promiče pravo na grad i društvenu pravdu. Izgrađen je veliki broj stanova koji su dostupni građanima po cijenama koje su znatno niže od tržišnih cijena. Ovo osigurava da i niži i srednji slojevi građana imaju pristup kvalitetnom stambenom prostoru. Grad Beč zadržava značajno vlasništvo nad stambenim jedinicama, čime se sprječava naglo povećanje cijena

stanova i spekulacija na tržištu nekretnina. To pomaže u očuvanju stabilnih cijena stambenih jedinica i sprječava gentrifikaciju. Grad se također ističe velikim brojem parkova, zelenih površina i javnih prostora, a naglasak na urbanom zelenilu doprinosi kvaliteti života građana i promiče pravo na grad, omogućavajući pristup zelenim prostorima i rekreaciji. Beč aktivno radi na očuvanju kulturnog identiteta svojih različitih kvartova. Grad podržava lokalne umjetnike, obrtnike i kulturne inicijative, te promiče raznolikost i autentičnost različitih dijelova grada.

Upravo je Lefebvre naglašavao važnost kulturnog identiteta kvartova i zajednica u gradu. Gradski planeri sve više prepoznaju potrebu za očuvanjem tih identiteta tokom procesa urbanog razvoja. To uključuje očuvanje povijesnih građevina, podršku lokalnim umjetnicima i obrtnicima te oživljavanje tradicionalnih tržnica i javnih prostora.

Sljedeći primjer jedinstvenog projekta je Superkilen, koji se nalazi u četvrti Nørrebro u Kopenhagenu i prikazuje na koji način grad može revitalizirati javne prostore kako bi promovirao kulturnu raznolikost i aktivno sudjelovanje građana.

Slika 2: Urbani park Superkilen, Kopenhagen

Urbani park Superkilen u Kopenhagenu, autora BIG Bjarke Ingels Group, je raznolika četvrt s mnogo stanovnika migranata i različitih kulturnih zajednica. Projekt je osmišljen tako da promovira različite kulture i nacionalnosti. Uključuje elemente i artefakte iz različitih dijelova svijeta, uključujući igrališta, klupe i umjetničke instalacije.

Tokom planiranja i razvoja projekta, građani su bili aktivno uključeni u donošenje odluka o tome što će se uključiti u Superkilen. Ovo aktivno sudjelovanje građana odražava Lefebvreovu ideju da građani trebaju imati pravo sudjelovati u oblikovanju svog urbanog okoliša.

Superkilen nije samo park, već i prostor za izražavanje kulturnog identiteta zajednice, koji nudi građanima priliku da pokažu svoju kulturu i tradiciju putem umjetnosti, skulptura i drugih elemenata

dizajna, što potiče zajednicu da aktivno koristi javni prostor i stvara društvene veze.

Ovi primjeri ilustriraju kako se Lefebvreovi koncepti prava na grad primjenjuju u savremenom urbanom planiranju. Od ključnog značaja je razumijevanje ideje po kojoj gradovi trebaju biti inkluzivni, pristupačni i pravedni prostori za sve svoje stanovnike.

Urbanizacija mora doprinijeti ostvarivanju ovih ciljeva.

2. URBANIZACIJA I TRANSFORMACIJA PREMA DAVIDU HARVEYU

2.1. Pregled Harveyovog pristupa urbanizaciji i kapitalizmu

Za razumijevanje koncepta prostorne pravednosti i prava na grad neophodno je predstaviti rad Davida Harveya (rođen 1935.godine), priznatog britanskog geografa i urbanista, koji zauzima važno mjesto u savremenim urbanističkim studijama zbog svojih istraživanja o urbanizaciji, kapitalizmu i transformaciji gradova. Njegova teorija urbanizacije naglasak stavlja na ekonomske, socijalne i političke dinamike koje oblikuju moderne urbane prostore.

Harvey smatra urbanizaciju ključnom karikom kapitalizma. Kapitalistički sistem zahtijeva neprestano širenje i investiranje kapitala kako bi ostao održiv. Urbanizacija igra ključnu ulogu u tom procesu jer stvara potrebu za izgradnjom novih infrastruktura, stambenih jedinica, komercijalnih prostora i transportnih mreža. Kroz urbanizaciju, kapitalisti mogu reinvestirati svoj kapital i ostvarivati profit.

Urbanizacija često dovodi do konflikata u urbanom prostoru. U kontekstu njegove teorije prava na grad, on postavlja pitanje distribucije moći: ko ima pristup resursima i ko ima moć oblikovati urbani razvoj, te stavlja naglasak na potrebnu redistribuciju moći. Prostor postaje roba, a ne javno dobro, a konflikti se javljaju između kapitala i zajednica koje se bore za pristojne stambene uslove, očuvanje javnih prostora i zaštitu kulturnog identiteta.

Teorija urbanizacije i kapitalizma istražuje duboke veze između ekonomskih procesa i oblikovanja urbanog prostora. Analiza Davida Harveya ističe nejednakosti, konflikte i izazove koji proizlaze iz urbanizacije u kapitalističkom kontekstu, postavljajući temelje za kritičko razumijevanje savremenih gradova i njihovih transformacija. Kao jedan od glavnih ciljeva svakog "prava na grad" Harvey navodi sljedeće: 'Cilj je kapitaliste i građevinske poduzetnike, koji po pravilu djeluju koruptivno na gradske uprave, javnim pritiskom

natjerati na bolje ponašanje i na razvijanje projekata od javnog interesa."

Njegov rad potiče daljnju diskusiju o pravu na grad, društvenoj pravdi i održivom urbanom razvoju.

2.2. Kritički osvrt na izazove i prilike za održiv razvoj gradova

Kritički osvrt na izazove i prilike za održiv razvoj gradova u suštini se bavi kompleksnim dinamikama koje oblikuju urbane sredine. Ovo uključuje niz faktora koji predstavljaju kako izazove, tako i prilike za postizanje održivog urbanog razvoja.

Jedan od ključnih izazova je nejednakost i socijalna isključenost. U urbanim sredinama, kapitalistički model razvoja može povećati jaz između bogatih i siromašnih. To često rezultira marginalizacijom i isključenjem određenih zajednica, što ugrožava društvenu koheziju i dugoročnu održivost gradova.

Harvey je posebno istraživao fenomen gentrifikacije, proces kroz koji tradicionalne radničke četvrti postaju popularne među srednjim i visokim slojevima, često rezultirajući povećanjem cijena nekretnina i izbacivanjem originalnih stanovnika. On vidi gentrifikaciju kao izraz kapitalističke logike koja povećava nejednakost u urbanom prostoru.

Kapitalistički model može podsticati eksploataciju resursa i degradaciju okoline. Gradovi se suočavaju sa zagađenjem vazduha, saobraćajnim gužvama i smanjenjem zelenih površina, što sve zajedno utiče na kvalitet života stanovnika i dugoročnu (ne)održivost gradova.

Monokultura urbanog prostora, koncentracija kapitala na određenim komercijalnim projektima, može rezultirati nedostatkom raznovrsnosti u urbanom pejzažu. Ovo može narušiti potrebe zajednice za javnim prostorima, kulturnim centrima i drugim resursima koji su ključni za kvalitet života građana.

U zaključku, kritički osvrt na izazove i prilike za održiv razvoj gradova ističe složenost urbanog razvoja i potrebu za pažljivim planiranjem kako bi se osigurala ravnoteža između ekonomske, socijalne i ekološke održivosti u gradskim sredinama.

Održiva i ekološki prihvatljiva infrastruktura predstavlja ključni element u urbanizaciji. Urbanizacija se može posmatrati kao prilika za razvoj infrastrukture koja je energijski efikasna, uključujući zgrade koje minimiziraju potrošnju energije, upotrebu obnovljivih izvora energije i očuvanje zelenih površina kako bi se očuvala prirodna sredina.

Sve značajniju ulogu u oblikovanju budućnosti gradova ima društveni aktivizam. Mladi aktivisti i lokalne zajednice sve više se organizuju kako bi se zalagali za pravo na grad, društvenu

pravdu i održivi urbanizam. Njihova angažovanost doprinosi promociji inkluzivnijih i održivijih urbanih politika.

Inovacije u urbanom planiranju igraju ključnu ulogu u stvaranju održivih gradova. Gradovi mogu primijeniti nove i kreativne pristupe urbanističkom planiranju, uključujući participativne procese u kojima građani imaju aktivnu ulogu u definisanju urbanih prostora. Takođe, razvoj održivih sistema transporta i komunikacije doprinosi smanjenju negativnih uticaja urbanizacije.

Međunarodna saradnja između gradova iz različitih regiona svijeta postaje sve važnija. Ova saradnja omogućava razmjenu iskustava i najboljih praksi u ostvarivanju održivog razvoja. Gradovi se inspirišu jedni od drugih i zajedno rade na rješavanju globalnih izazova kao što su klimatske promene i urbanizacija.

Izazovi i prilike povezane s urbanizacijom i kapitalizmom stvaraju kompleksnu sliku savremenih gradova. Kritički osvrt na ove faktore ključan je za oblikovanje politika i strategija koje promiču održiv razvoj gradova, društvenu pravdu i pravo na grad za sve stanovnike. Balansiranje ekonomske, socijalne i ekološke održivosti postaje imperativ u oblikovanju budućnosti urbanih prostora.

3. OSTVARIVANJE PRAVA NA GRAD I PROSTORNE PRAVDE

3.1. Strategije za promicanje prava na grad u lokalnim zajednicama

Promicanje prava na grad u lokalnim zajednicama zahtijeva strategije koje potiču aktivno građansko sudjelovanje i stvaraju okruženje za ostvarivanje ovog prava. Neophodno je primjenjivati participativno planiranje, kako bi se omogućilo aktivno uključivanje građana u proces urbanog planiranja. Organiziranje lokalnih inicijativa i udruženja pomaže građanima da zajedno rade na ostvarivanju svojih ciljeva za pravedniji grad, a edukacija građana o njihovim pravima i strategijama aktivizma ključna je za promicanje prava na grad. Nevladin sektor je u ovom aspektu od izuzetnog značaja, te je neophodno da obezbijedi punu podršku građanskim inicijativama.

Jedan od takvih primjera je projekat koji se realizuje uz podršku Evropske Unije, kroz Erasmus+ program, pod nazivom Prostorna pravednost (Spatial Justice). Projekat implementiraju nevladine organizacije iz Austrije, Slovenije, Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Albanije. Osnovni cilj projekta je osnažiti i usmjeriti mlade iz navedenih zemalja da provode uspješne akcije u transformaciji perifernih područja u adekvatne prostore za život.

Slika 3: Projekat Spatial Justice u Beču

Pravo na grad nije samo apstraktan koncept; to je aktivni pokret građana koji se bore za pravdu u urbanom prostoru. Građanima, a prvenstveno mladim ljudima neophodno je pružiti podršku, razviti metode i alate, kako bi uspjeli ostvariti zajedničke ciljeve.

Građani moraju lobirati kod lokalnih vlasti kako bi osigurali politike koje podržavaju pravo na grad i društvenu pravdu. Koncept "trenutka prava na grad" Edwarda Soja ističe važnost trenutaka kada se zajednice mobiliziraju i zahtijevaju promjene. Primjeri iz različitih gradova svijeta pokazuju da je pravo na grad stvarno i ostvarivo pravo koje može donijeti pozitivne promjene u urbanim sredinama. Strategije za promicanje prava na grad u lokalnim zajednicama ključne su za ostvarivanje održivih i pravednih gradova, a podršku u uspostavljanju strategija treba naći na svim nivoima i među svim sudionicima.

3.2. Studije slučaja društvene nejednakosti u pristupu urbanim resursima

Studije slučaja društvene nejednakosti u pristupu urbanim resursima pružaju uvid u konkretne izazove s kojima se stanovnici gradova suočavaju u ostvarivanju prava na grad i pravde za prostor. Ovi slučajevi često istražuju gentrifikaciju, deindustrijalizaciju, pristup zelenim površinama u urbanism sredinama i uticaj na kvalitet različitih zajednica.

New York City je jedan od primjera gdje gentrifikacija igra ključnu ulogu u stvaranju nejednakosti u pristupu stambenom prostoru. Mlađi, bogatiji stanovnici preplavljuju nekadašnje radničke kvartove, podižući cijene stanova i prisiljavajući doseljenike i niže prihode stanovništva na iseljavanje. Posljedice: Ovo dovodi do izbacivanja ranijih stanovnika, posebno pripadnika manjinskih zajednica, iz njihovih zajednica i gubitka kulturnog identiteta četvrti.

Deindustrijalizacija u Detroitu rezultirala je gubitkom tisuća radnih mjesta u automobilske industriji. To je dovelo do ekonomske krize u kojoj su mnogi građani izgubili svoja primanja i pristup obrazovanju i zdravstvenoj skrbi. Gubitak radnih mjesta povećao je nejednakost u pristupu resursima, stambenom prostoru i osnovnim uslugama.

Istraživanja u São Paulu pokazuju da postoji značajna nejednakost u pristupu zelenim površinama. Stanovnici bogatijih kvartova imaju bolji pristup parkovima i rekreativnim područjima, dok siromašnije zajednice često nemaju takve mogućnosti.

Barcelona se suočava s rastućim turizmom i gentrificacijom, što rezultira visokim cijenama stanova i izbacivanjem lokalnog stanovništva iz njihovih četvrti. Lokalne inicijative bore se za očuvanje kulturnog identiteta grada i pristupačnog stanovanja, a gentrificacija je postala ključno pitanje u gradu.

Pojam pravde za prostor i njegova povezanost s pravom na grad ključni su elementi savremenog urbanog planiranja i razvoja. Osiguravanje pravde za prostor postaje ključna komponenta održivog razvoja gradova i promicanja društvene pravde za sve njihove stanovnike. Analiza studija slučaja društvene nejednakosti u pristupu urbanim resursima pomaže identificirati konkretne izazove i potrebe za politikama koje će unaprijediti pravdu za prostor u gradovima širom svijeta.

3.3. Pandemija i gradski prostor: Izazovi i inicijative za pravdu u urbanim sredinama

Tokom pandemijskog razdoblja COVID-19, pojačala su se razmatranja i izazovi vezani uz pravdu za prostor i pravo na grad. Pandemija je otkrila ili pojačala postojeće probleme u urbanim sredinama i istovremeno potaknula nove inicijative i projekte.

Pandemija je istaknula važnost adekvatnog stambenog prostora kao zaštite od širenja virusa. Oni koji su živjeli u skućenim, nekvalitetnim stanovima suočavali su se s većim rizikom od infekcije. To je potaknulo razgovore o pravdi za prostor i potrebi za pristupačnim, kvalitetnim stanovanjem za sve građane.

Obzirom na potrebu za radom i obrazovanjem na daljinu tokom pandemije, postala je očita digitalna nejednakost među stanovnicima gradova. Oni koji nisu imali pristup internetu ili računarima bili su značajno oštećeni, što je otvorilo pitanje pravde za prostor u digitalnom kontekstu i potrebu za osiguravanjem jednakog pristupa digitalnim resursima.

Pandemija je utjecala na način na koji građani koriste javne prostore. Smanjena dostupnost restorana, kafića i kulturnih institucija potaknula je ljude da više koriste gradske parkove i druge

otvorene prostore. Ovo je naglasilo važnost dostupnosti zelenih površina i kvalitetnih urbanih sredina koje podržavaju fizičko i mentalno zdravlje.

Evidentan je bio i porast građanskog aktivizma i inicijativa koje se bave pravdom za prostor i pravom na grad. Mnogi su se građani organizirali kako bi pružili pomoć siromašnijim i ranjivim zajednicama u gradovima te se borili za pristojno stanovanje, pristup vodi i električnoj energiji te za očuvanje javnih prostora.

Pandemija je dodatno povećala svijest o nejednakostima u urbanim sredinama. To je potaknulo rasprave i inicijative za promociju prava na grad i pravde za prostor kako bi se riješili socijalni i ekonomski problemi koji su postali još vidljiviji tokom pandemije.

Pandemija je naglasila potrebu za ravnotežom između ekonomske, ekološke i socijalne održivosti u urbanim sredinama. Inicijative i projekti koji su proizašli tokom ovog perioda usmjereni su na rješavanje tih izazova i promicanje prava na grad i pravde za prostor kako bi se izgradili otporniji i pravedniji gradovi za budućnost.

Grad New York proširio je program "Open Streets" kako bi pružio više javnih prostora za građane tokom pandemije. Ovo je potaknulo upotrebu vanjskih prostora za rekreaciju i druženje, ističući važnost pristupačnih i kvalitetnih urbanih prostora. Milano je tokom pandemije postao jedan od primjera kako grad može brzo reagirati kako bi poboljšao kvalitetu života svojih građana. Grad je pokrenuo program pod nazivom "Strade Aperte" ili "Otvorene Ceste". Ovaj program je uključivao privremeno zatvaranje nekoliko prometnica za automobile kako bi se omogućila upotreba tih prostora pješacima i biciklistima. Cilj programa "Strade Aperte" bio je stvoriti sigurne i prostrane vanjske prostore gdje bi građani mogli održavati fizičku distancu, vježbati i družiti se na otvorenom. Ovaj program također je potaknuo smanjenje onečišćenja zraka i promovisao održivi prevoz, poput biciklizma.

Slika 4: Inicijativa "Strade Aperte", Milano

Program "Strade Aperte" u Milanu postao je inspiracija za mnoge druge gradove širom svijeta, koji razmatraju slične inicijative kako bi pružili pristupačne i zdrave javne prostore za svoje građane tijekom pandemije, ali i nakon.

4. PRAVDA ZA PROSTOR I CILJEVI ODRŽIVOG RAZVOJA

Pravo na grad, kao pristup urbanim resursima i oblikovanje gradova prema potrebama stanovnika, postojalo je kroz povijest u različitim oblicima. To se može vidjeti u povijesnim gradovima, gdje su zajednice sudjelovale u oblikovanju urbanih prostora kako bi zadovoljile svoje potrebe za stanovanjem, radom i kulturnim izrazom. Koncept pravde za prostor također seže unatrag, ističući potrebu za pravednom raspodjelom resursa i pristupom urbanim dobrima za sve članove zajednice.

U savremenom kontekstu, oni se kombiniraju s globalnim naporima poput Ciljeva održivog razvoja (Sustainable Development Goals SDG), kako bi se postigla održivost u urbanim sredinama.

Koncepti prava na grad i pravde za prostor igraju ključnu ulogu u postizanju Ciljeva održivog razvoja i promicanju održivog urbanog razvoja. Ciljevi održivog razvoja su uspostavljeni 25. septembra 2015. godine. Usvojeni su na Opštoj skupštini Ujedinjenih nacija kao dio Agende 2030 za održivi razvoj. Pravo na grad i pravda za prostor duboko su povezani s nekoliko ključnih SDG-ova

Pravo na grad podrazumijeva stvaranje inkluzivnih i pravednih gradova koji nude pristojno stanovanje, održiv prijevoz i pristup zelenim površinama za sve građane, što se izravno odnosi na SDG 11 (Održivi gradovi i zajednice). Koncepti pravde za prostor i prava na grad doprinose postizanju SDG 1 kroz poboljšanje pristupa stanovanju, ekonomskim prilikama, učešću zajednica i održivim razvojem u urbanim sredinama. Ova pitanja su međusobno povezana i važna su za postizanje ciljeva održivog razvoja u kontekstu smanjenja siromaštva.

Kroz pravdu za prostor, može se osigurati pristup zelenim površinama i kvalitetnom okolišu, što pozitivno utječe na zdravlje stanovništva, što je u skladu s SDG-om 3. Pravo na grad potiče održivo urbano planiranje, uključujući očuvanje zelenih površina i promicanje održivog prijevoza, što podržava ciljeve smanjenja emisija stakleničkih plinova i borbe protiv klimatskih promjena (SDG 13). Koncepti prava na grad i pravde za prostor također promiču borbu protiv socijalnih i ekonomskih nejednakosti u urbanim sredinama, što podržava

SDG 10. Također, oni promiču rodnu ravnopravnost (SDG 5) putem pravedne raspodjele resursa i pristupa urbanim dobrima bez obzira na spol.

Održivi urban razvoj postaje ostvariv kroz pravo na grad i pravdu za prostor jer promiču ravnotežu između ekonomske, ekološke i društvene održivosti, te uključivost svih građana u oblikovanje budućnosti gradova. Kroz ove koncepte, gradovi postaju prostori gdje se ostvaruju ciljevi održivog razvoja, doprinoseći boljem životu za sadašnje i buduće generacije.

ZAKLJUČAK: PRAVO NA GRAD KAO TEMELJNI ELEMENT ODRŽIVOG URBANOG RAZVOJA

Zaključak ovog rada naglašava ključne točke i sažima važne spoznaje o pravu na grad i pravdi za prostor u kontekstu održivog urbanog razvoja. S obzirom na sve analizirane faktore, mora se naglasiti da je aktivno uključivanje građana u procese planiranja i razvoja grada ključno za stvaranje održivih i pravednih urbanih okruženja. Lokalne vlasti i planeri trebaju usvojiti pristupe koji potiču dijalog i suradnju između svih dionika.

Pravo na grad ne svodi se samo na pristup resursima i ekonomsku održivost. Ono također uključuje pristup javnim dobrima, kulturnom identitetu i društvenoj inkluziji. Održivi urbanizam treba balansirati ekonomske, socijalne i ekološke aspekte. Kapitalizam ima dubok utjecaj na način na koji gradovi rastu i razvijaju se. Potrebno je kritički razmotriti kako kapitalistički interesi oblikuju gradsku politiku i ekonomske strukture te kako to može utjecati na nejednakost i pravdu u prostoru.

Postizanje pravde za prostor nije samo krajnji cilj, već i kontinuirani proces. To zahtijeva dugoročne napore u borbi protiv nejednakosti, promicanju inkluzivnih urbanističkih politika i prilagodbi na promjenjive okolnosti.

Urbanizacija će i dalje biti ključni globalni trend, stvarajući nove izazove za pravo na grad i pravdu za prostor. Međunarodna suradnja i razmjena najboljih praksi mogu doprinijeti boljem razumijevanju i rješavanju tih izazova.

U konačnici, pravo na grad i pravda za prostor su temeljne vrijednosti koje bi trebale oblikovati budući urbanistički razvoj. Njihova implementacija zahtijeva suradnju svih dionika, od građana do vlada i korporacija, kako bi se stvorila održiva, pravedna i inkluzivna urbana budućnost.

LITERATURA

- [1] H.L., The Right to the City, Wiley, 1996.
- [2] E.S., Seeking Spatial Justice, University of Minnesota Press, Minneapolis, 2010.
- [3] <https://savecrossingham.wordpress.com/>
- [4] <https://arquitecturaviva.com/>
- [5] <https://guardian.com/>
- [6] D.H., The Right to the City, NLR, London, 2008
- [7] <https://thecityateyelevel.com/>
- [8] <https://sdgs.un.org/>
- [9] <https://spatialjustice.eu/>